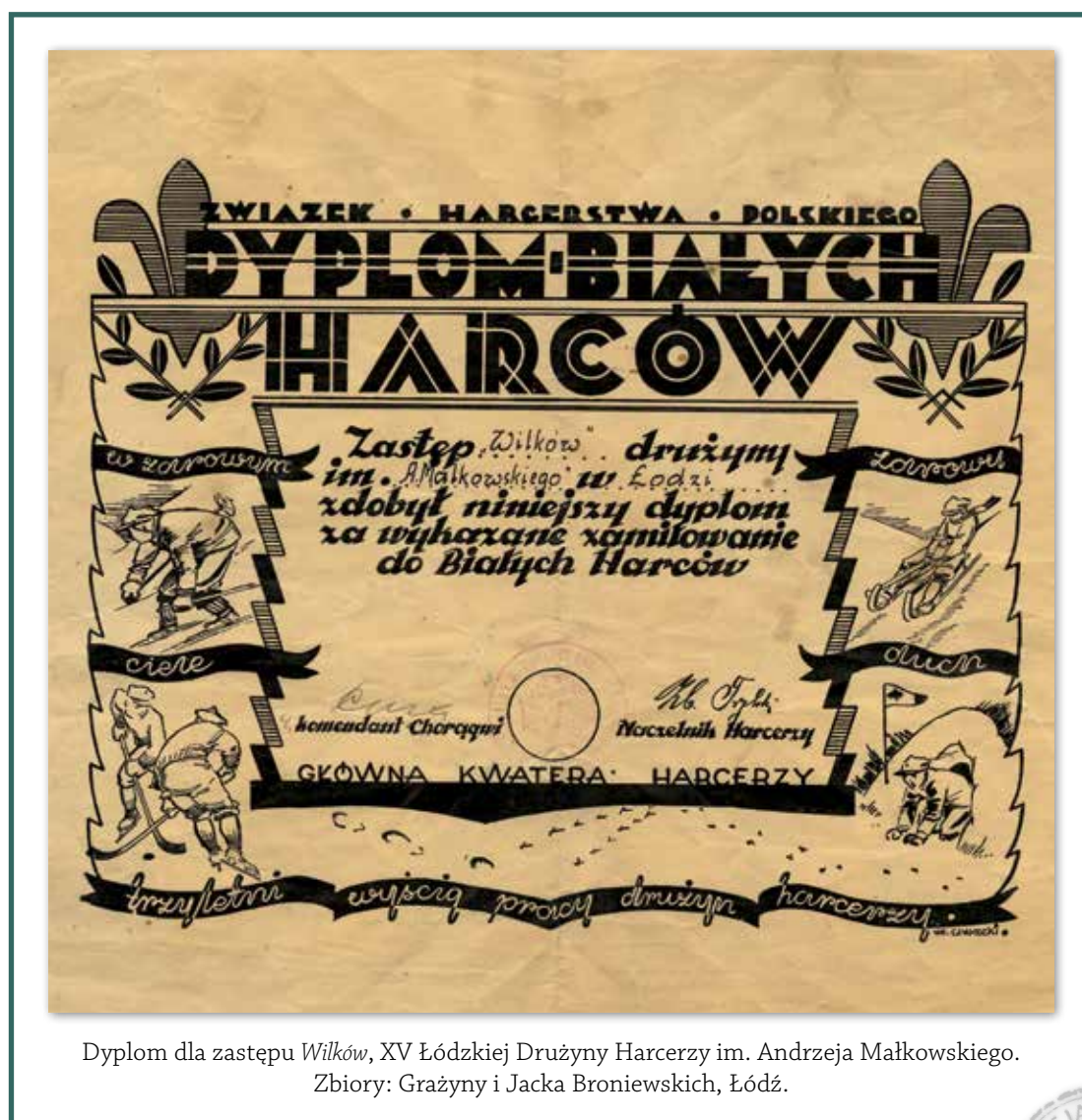

SKAUT

ISSN 1898-7729

HARCERSKIE PISMO HISTORYCZNE
KWARTALNIK, TARNÓW, GRUDZIEŃ 2017, ROK XIII, NR 5 [49]

Dyplom dla zastępu *Wilków*, XV Łódzkiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego.
Zbiory: Grażyny i Jacka Broniewskich, Łódź.

OD REDAKCJI

Redakcję „Skauta” i bardzo wiele osób zaskoczyła informacja o śmierci hm. Janusza Krężela, naszego współredaktora. Jego dewizą życia były słowa: *Przyjaźń i Służba*. Każdy dzień swego harcerskiego, ponad osiemdziesięcioletniego życia, wypełniał czynem i powinnościami wynikającymi z przyjętych na siebie obowiązków. Był piewą bohaterów książki Aleksandra Kamińskiego *Kamienie na szaniec*. Realizował to poprzez działalność Klubu Przyjaciół Książki Harcerskiej w Tarnowie, redagowanie w latach 1985–2001 czasopisma „Bibliofil Harcerski” oraz opracowanie i napisanie wielu książek o tematyce harcerskiej i o Szarych Szeregach. Choć zmarł nagle, pozostawił do wydania ostatnią swą książkę, o której myślał od kilku lat. Miała być zwieńczeniem jego pisarskiej spuścizny. Na jej kartach opisał powstanie dzieła niezwykłego – ręcznie przepisanych *Kamieni na szaniec* i złożonego jako wotum na Jasnej Górze.

Bieżący rok wydawniczy kończy się dodatkowym, piątym numerem pisma. W ostatnim momencie, na wieść o zgonie Druha Krężela, zmieniliśmy zawartość numeru. Można mieć tylko nadzieję, że zostanie on przyjęty dobrze przez czytelników, gdyż zawiera materiały mogące zaciekać czytelników różnych pokoleń. Serdecznie dziękuję autorom, współpracownikom oraz respondentom za wspólne redagowanie „Skauta”. Bez tej wielkiej bezinteresownej pomocy byłoby to zupełnie inne pismo. Warto przypomnieć w tym miejscu, że autorzy udostępniają swe teksty nieodpłatnie. Także współpraca redakcyjna oparta jest na pracy społecznej jej członków, za co mocno

dziękuję. Przesyłam też wszystkim serdeczne życzenia świąteczne.

Działalność redakcji „Skauta” skupia się na przeszłości, o czym świadczy większość publikowanych tekstów. Wszyscy jednak działaliśmy w drużynach Związku Harcerstwa Polskiego i ważne dla nas jest też to, co dzieje się współcześnie w naszej rodnej organizacji oraz wszystkich innych działających w Polsce i w świecie. Z przykrością skonstatowaliśmy porażkę nie tylko ZHP ale i Polski, jako niedosłęgo organizatora Jamboree w Gdańsku w 2023 roku. Przegraliśmy z krajem, które już raz organizował w 1991 roku to święto skautów całego świata.

Czterdziesty Zjazd ZHP, który odbył się w dniach 7–12 grudnia 2017 roku w Warszawie, wybrał nowe władze, postawił na młody, prężny zespół. Liczę, że nowe naczelnictwo znajdzie odpowiednie miejsce na Muzeum Harcerstwa w Warszawie, które powinno działać na podobnych zasadach i z takim rozmachem jak Muzeum Powstania Warszawskiego. Mam nadzieję, że GK ZHP dostrzeże też potrzebę przywrócenia miesięcznika „Harcerstwo”, czego życzę jako ziszczenie się postanowień noworocznych. ■

*Czytelnikom – Przyjaciołom,
w imieniu redakcji „Skauta”,
przesyłam serdeczne życzenia
noworoczne.*

*Czuwaj!
Marek Popiel*

SKAUT. HARCERSKIE PISMO HISTORYCZNE© REDAKCJA: Lesław Dall – Zakopane, Wiesław Kukła – Poznań, Janusz Krężel – Mielec, Marian Miszczuk – Warszawa, Marek Karpiński (grafika) – Tarnów, Marek Popiel (red. naczelny, odpowiedzialny i wydawca). 33–100 Tarnów, ul. Krakowska 42/9, tel. 530 324 027 czasopismo.skaut@gmail.com www.skaut.okay.pl SKAUT jest bezpłatnym harcerskim pismem niezależnym. Wszelkie prawa zastrzeżone ©1996–2017. Przedruk za zgodą redakcji, za wskazaniem źródła i autora. Teksty i przesłane materiały redakcja publikuje nieodpłatnie. Przedsięwzięcie o charakterze non profit.

1867–1935

JÓZEF PIŁSUDSKI

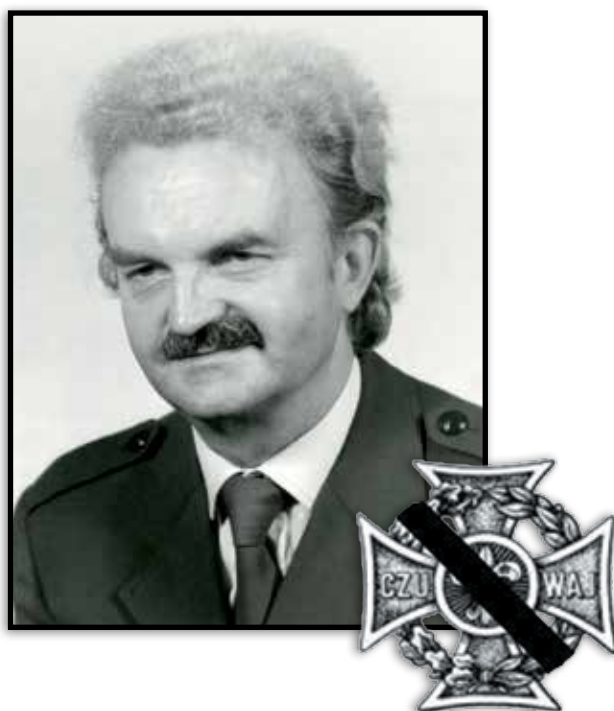
NACZELNIK PAŃSTWA POLSKIEGO I NACZELNY WÓDZ,
MARSZAŁEK POLSKI, W LATACH 1920-1922 HONOROWY PROTEKTOR
ZWIĄZKU HARCERSTWA POLSKIEGO.

5 GRUDNIA 2017 ROKU MINĘŁA 150 ROCZNICA JEGO URODZIN.

Delegacja harcerska u Józefa Piłsudskiego, Sulejówek, 19 marca 1925 r., dzień imienin marszałka.
Od lewej stoją: NN (instruktor z Poznania), por. Jerzy Jabłonowski (adiutant), NN (instruktor z Poznania),
phm. Kazimierz Gorzkowski, Kazimierz Gudelski i Stanisław Krotkiewski (instruktorzy z Warszawy).

Źródło: Grzegorz Nowik, *Idea i Historia Honorowego Protektoratu prezydentów Rzeczypospolitej Polskiej nad Harcerstwem*, Warszawa 2012, s. 7.

16 grudnia 2017 roku odszedł na Wieczną Wartę

Śp. JANUSZ KRĘŻEL

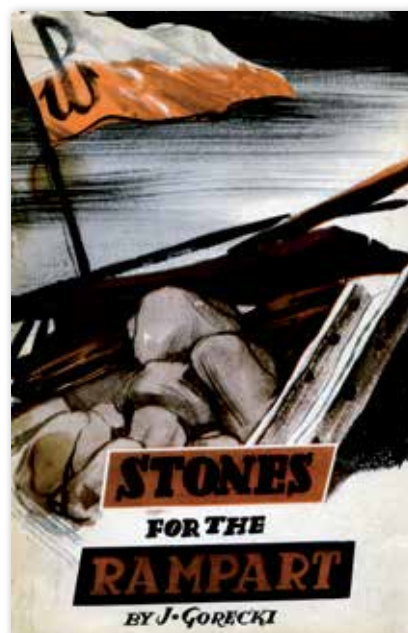
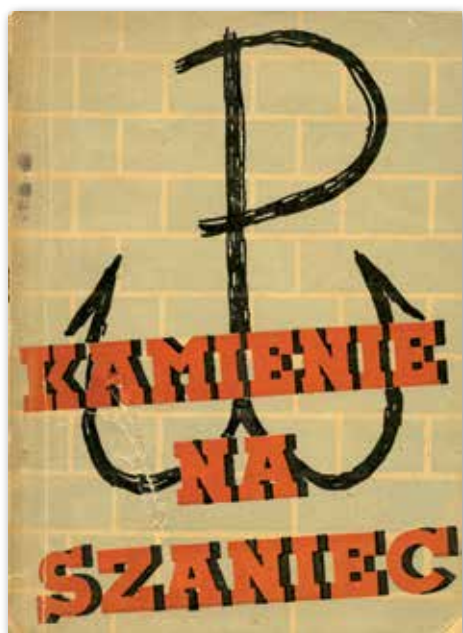
1936–2017

Harc mistrz, pedagog, literat, członek PEN Club Polska, autor wielu opracowań historycznych dotyczących dziejów Harcerstwa w Mielcu i Szarych Szeregów na Rzeszowszczyźnie. Inicjator ponownego wydania książek Aleksandra Kamińskiego *Kamienie na szaniec* i *Zośka i Parasol*. Pomysłodawca i założyciel Klubu Przyjaciół Książki Harcerskiej przy Komendzie Chorągwi ZHP w Tarnowie, założyciel i redaktor naczelny czasopisma „Bibliofil Harcerski”.

Odszedł człowiek spolegliwy – przyjaciel.

Czuwaj!
redakcja „Skauta”

CHRONOLOGICZNE ZESTAWIENIE WYDAŃ KSIĄŻKI A. KAMIŃSKIEGO *KAMIEŃ NA SZANIEC* W LATACH 1943–2017

Okładka pierwszego, konspiracyjnego wydania (1943) książki Aleksandra Kamińskiego *Kamień na szaniec* oraz wydania w j. angielskim (1945). Zbiory: redakcja „Skauta”, Tarnów.

Lp.	Autor/pseudonim	Tytuł	Miejsce w.	Rok w.	Wydawnictwo	Wydanie/uwagi
1	J.[uliusz] Górecki [Aleksander Kamiński]	<i>Kamień na szaniec. Opowiadanie o Wojtku i Czarnym</i>	Warszawa	lipiec 1943	Komisja Oświaty i Propagandy (przy BIP KG AK)	I – konspiracyjne
2	J.[uliusz] Górecki [Aleksander Kamiński]	<i>Kamień na szaniec</i>	Warszawa	1944	Podziemny Dom Wydawniczy M.K. i S-ka	II – konspiracyjne
3	Juliusz Górecki	<i>Kamień na szaniec</i>	Londyn	1945	Wydawnictwo Światowego Związku Polaków zza Granicy	III/I na obczyźnie
4	J. Górecki	<i>Kamień na szaniec. Opowiadanie o Wojtku i Czarnym</i>	Włochy	1945	Nakładem Oddziału Kultury i Prasy 2 korpusu Biblioteka Orła Białego	IV/II na obczyźnie

Lp.	Autor/pseudonim	Tytuł	Miejsce w.	Rok w.	Wydawnictwo	Wydanie/uwagi
5	J. Gorecki	<i>Stones for the rampart. The Story of Two Lads in the Polish Underground Movement</i>	London	1945	Polish Boy Scouts' and Girl Guides' Association	wydanie w j. angielskim
6	Juliusz Gorecki	<i>Kamienie na szaniec</i>	Niemcy	1945	„Nasz Głos. Pismo obozu Polaków w Ettlingen”, U.N.R.R.A. Team 94.	
7	Aleksander Kamiński [Juliusz Górecki]	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	1946	Spółdzielnia Wydawnicza „Wiedza”	III – krajowe
8	A. Kamiński	<i>Hradba statečnosti (Kamienie na szaniec)</i>	Praha	1946	Románová příloha „Junáka”	tekst w j. czeskim, broszura
9	A. Kamiński	<i>Hradba statečnosti</i>	Praha	1948	„Junáci vpřed!”	tekst w j. czeskim
10	Aleksander Kamiński [Juliusz Górecki]	<i>Kamienie na szaniec</i>	Stalinogród	1956	„Śląsk”	IV
11	Aleksander Kamiński [Juliusz Górecki]	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1957	„Śląsk”	V
12	Aleksander Kamiński [Juliusz Górecki]	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1958	„Śląsk”	VI
13	Aleksander Kamiński [Juliusz Górecki]	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1968	„Śląsk”	VII
14	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1972	„Śląsk”	VIII
15	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1978	„Śląsk”	IX
16	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1982	„Śląsk”	X
17	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1987	„Śląsk”	XI
18	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1988	„Książnica”	
19	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1989	„Śląsk”	
20	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Wrocław –Warszawa –Kraków	1991	Zakład Narodowy im. Ossolińskich	
21	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Białystok	1991	Krajowa Agencja Wydawnicza	
22	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1992	„Książnica”	
23		<i>Lektury, tom IV</i>	Kijów	1993	Lionet Ltd	Zawiera m.in.: A. Kamiński, <i>Kamienie na szaniec</i>
24	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1993	„Książnica”	
25	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1993	„Książnica”	
26	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	1995	„Książnica”	
27	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	1999	„Nasza Księgarnia”	
28	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2000	„Nasza Księgarnia”	
29	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2001	„Nasza Księgarnia”	
30	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2002	„Nasza Księgarnia”	
31	Aleksander Kamiński	<i>Pietre per la barricata</i>	Italia	2002	De Agostini Scuola	
32	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2003	„Nasza Księgarnia”	
33	Aleksander Kamiński	<i>Pietre per la barricata</i>	Italia	2003	De Agostini Scuola	
34	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2004	„Nasza Księgarnia”	
35	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2005	„Nasza Księgarnia”	
36	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2006	„Nasza Księgarnia”	
37	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2007	„Nasza Księgarnia”	

Lp.	Autor/pseudonim	Tytuł	Miejsce w.	Rok w.	Wydawnictwo	Wydanie/uwagi
38	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2008	„Nasza Księgarnia”	
39	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Katowice	2008	„Aleksandria”	Czyta: Jerzy Zelnik Oprawa muzyczna: Bożydar Murgan
40	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2009	„Nasza Księgarnia”	
41	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2010	„Nasza Księgarnia”	
42	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2011	„Nasza Księgarnia”	
43	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2012	„Nasza Księgarnia”	
44	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2013	„Nasza Księgarnia”	
45	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2013	Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej	Wydano reprinty <i>Kamieni na szaniec</i> : wyd. I – konspiracyjne, fragment wyd. II – konspiracyjnego, wydanie w j. angielskim: <i>Stones for the rampart</i>
46	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2014	„Nasza Księgarnia”	
47	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2014	„Nasza Księgarnia”	
48	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2015	„Nasza Księgarnia”	
49	Aleksander Kamiński	<i>Kamienie na szaniec</i>	Warszawa	2017	„Aleksandria”	Czyta: Jerzy Zelnik Oprawa muzyczna: Bożydar Murgan

Powyższa tabela została sporządzona jako materiał pomocniczy (rozszerzony) do książki hm. Janusza Krężela, *Kamienie na szaniec na Jasnej Górze*, obejmującej następujące rozdziały: Wstęp, Geneza *Kamieni na szaniec*, Poszczególne edycje „*Kamieni na szaniec* opublikowane w Polsce (1943–2016)”, Edycje *Kamieni na szaniec* poza granicami Kraju, *Kamienie na szaniec* na Jasnej Górze. Tekst książki został ukończony przez autora w 2016 roku. Do grudnia 2017 roku zostały wykonane dwie korekty oraz nastąpił dobór części ilustracji. Podpisujcy się pod tym tekstem, zobowiązali się do zredgowania, złamania oraz wydania książki. Będzie to ostatnia, pośmiernie wydana książka J. Krężela. ■

M. Popiel

HISTORIA SZTANDARU XV ŁÓDZKIEJ DRUŻYNY HARCERZY IM. ANDRZEJA MAŁKOWSKIEGO

Patrzę na zniszczone czerwone płótno. Właściwie rozpada się w rękę. Na nim dumnie pierś wypina srebrzysty, polski orzeł w koronie. To nic, że kolor nici, którymi był wyszywany przybladł nieco, tak jak i ramiona krzyża po drugiej stronie sztandaru. Wiem, że oglądam kawałek historii kraju, historii kilku pokoleń młodych chłopców z XV Łódzkiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego, drużyny założonej jesienią 1920 roku przez druha Tadeusza Pawlikowskiego, przyszłego profesora nauk medycznych i rektora Akademii Medycznej w Łodzi.

Awers i rewers sztandaru XV Łódzkiej Drużyny Harcerzy im. Andrzeja Małkowskiego.

Sztandar „Małkowszczaków”. Symbol polskości, służby Bogu i Polsce. Sztandar przy którym wzruszono się, radoowano i płakano. Sztandar, z którym młodzi harcerze dumnie kroczyli w swą dorosłość; sztandar, który pochylał się nad ich grobami, gdy odchodzili na wieczną wartę. Pochylił się również nad grobem założyciela drużyny, który 19 kwietnia 1985 roku odszedł do Pana. Kilka tygodni wcześniej umawiał się z drużyną, że przyjdzie na zbiórkę jej 65-lecia, jesienią 1985 roku. W jego imieniu przyszedł Marek Pawlikowski, syn, też profesor medycyny, endokrynolog.

Zniszczone płótno sztandaru. Gdyby mogło przemówić! Zamiast niego niech przemówią świadkowie historii – Ci, którzy jeszcze pamiętają. Niech przemówią również poźółkłe karty cudem ocalałej kroniki XV ŁDH z lat 1920–1935. Co nam powiedzą?

Sztandar drużyna otrzymała w dniu swego 15-lecia. Sprawił to ówczesny drużynowy Władysław Szymański, późniejszy uczestnik Pogotowia Wojennego Harcerzy w 1939 roku i członek służby informacyjno-wywiadowczej Szarych Szeregów w Łodzi. To on właśnie, gdy przyszedł czas „Solidarności”

Wręczenie sztandaru XV ŁDH 17 listopada 1935 r. na dziedzińcu szkoły powszechnej nr 15 w Łodzi.
Zbiory Grażyny i Jacka Broniewskich, Łódź.

dokonał wielkiej, żmudnej pracy zarchiwizowania wspomnień świadków w związku z możliwością uzyskania uprawnień kombatanckich przez harcerzy Szarych Szeregów. Dzięki temu przestali być wreszcie „zapłutymi karłami reakcji” a w 1983 roku na piersiach 46 druhów z XV ŁDH i wielu innych łódzkich drużyn zaślubiły medale „Za udział w wojnie obronnej 1939 roku”. Poza nimi medale te – niestety już pośmiertnie – otrzymało 23 druhów z XV ŁDH i kilkunastu innych drużyn.

Również dh Stanisław Sapota, przyjaciel dha W. Szymańskiego, także drużynowy XV-tki, (mianowany podharc mistrzem w 1938 r.), mógł wreszcie wręczyć swym podwładnym prowadzonego przez siebie plutonu łączności Szarych Szeregów, odznaki i legitymacje żołnierza Armii Krajowej Okręgu Łódź-Barka. Większość tych odznak wręczono w piękne maryjne święto, rocznicę „Cudu nad Wisłą”, 15 sierpnia 1981 roku. Były podpisane przez kpt. Józefa Stolarskiego, ps. Wojmir, komendanta AK Łódź-Miasto i gen. bryg. Michała Stempkowskiego, ps. Grzegorz, komendanta Okręgu.

Powróćmy jednak do wspomnień z 1935 roku. Uroczystość wręczenia XV ŁDH im. A. Małkowskiego odbyła się 17 listopada na dziedzińcu szkoły powszechnej nr 15, mieszczącej się przy ul. 1 Maja 87, przy której drużyna działała.

Drużyna i goście czwórkami przemaszerowali do kościoła pw. Matki Boskiej Zwycięskiej, gdzie sztandar poświęcił ksiądz podharc mistrz Eugeniusz Miller, kapelan hufców łódzkich w latach 1930–37. Trzeba tu wspomnieć, że w czasie II wojny światowej ksiądz Miller, ze względu na niemieckie brzmienie nazwiska był namawiany do zadeklarowania obywatelstwa niemieckiego. Konsekwentna odmowa spowodowała zabranie go z parafii Bedoń-Andrzejów do Dachau, gdzie zginął jako więzień nr 28340.

Po powrocie z kościoła, na dziedzińcu szkoły nr 15 odbywała się dalsza część uroczystości. Po krótkim przedstawieniu historii drużyny przez jej przybocznego i gawędzie Stefana Szletyńskiego, przewodniczącego komitetu honorowego sztandaru, komendanta Chorągwi Łódzkiej, nastąpiło odczytanie aktu erekcyjnego i uroczyste wbijanie „gwoździ” czyli blaszek z nazwiskami fundatorów. Chorążym z ramienia drużyny był dh Henryk Korpiak, który cztery lata później poległ w kampanii wrześniowej 1939 roku jako żołnierz Armii Poznań, dowodzonej przez gen. Jana Kutrzebę, a dh Stefan Szletyński, wiosną 1940 roku został zamordowany przez Sowietów w lasach katyńskich.

Po południu 17 listopada 1935 roku drużyna zebrała się ponownie, tym razem w szczelnie wypełnionej publicznością sali, w której prezentowano

Poczet sztandarowy XV ŁDH po wręczeniu sztandaru.
Zbiory Grażyny i Jacka Broniewskich, Łódź.

program artystyczny w wykonaniu harcerzy z drużyny, utrzymany w wesołym tonie i przeplatany licznymi piosenkami harcerskimi i ludowymi. Później hm. Mieczysław Łętowski, hufcowy, pasował 8 zuchów na harcerzy. W kronice zanotowano wypowiedź zucha Piechoty, który na pytanie czego się nauczył w drużynie zuchów, śmiało odpowiedział: *Ja nauczyłem się w gromadzie zuchowej śpiewać, tańczyć, jeździć na hulajnodze, być samodzielnym i punktualnym oraz wielu pożytecznych rzeczy.*

Ze sztandarem przechowywanym na honorowym miejscu w izbie harcerskiej, drużyna występowała często, maszerując z nim w trakcie wszystkich uroczystości i zabierając go na obozy. Aż przyszedł czas wojny. Szkoła została opanowana przez Niemców, nauczyciele nie zdążyli wynieść znajdujących się tam przedmiotów i książek. Zerknijmy we wspomnienia dh. Romana Witkowskiego, harcerza XV ŁDH, drużynowego w latach 1947–48:

Pewnego dnia (w październiku 1939 r.) przed szkołą zobaczyłem tylko jeden motocykl [niemiecki], poszedłem więc do dozorczy – Polaka, po klucze do naszej harcówki i zacząłem niby to mu pomagać w sprzątnięciu szkoły. Sprzątając kolejne trzy piętra widziałem otwarte drzwi klas i połamane wszystkie ławki O dziwo jednak, drzwi naszej harcówki zastałem zamknięte. Uratował ją najprawdopodob-

niej fakt, że mieściła się w zakamarku przy schodach i Niemcy musieli ją wziąć za jeszcze jeden magazynek – rupieciarnię. Rozpaliłem w piecu i spaliłem wszystkie nasze dokumenty zawierające nazwiska i adresy. Sztandar wyjąłem z szafki, wykręciłem lilię, a sztandar okręciłem na drzewcu i zapakowałem w pokrowiec wyrzuciłem przez okno do sadu, który znajdował się obok szkoły, a był własnością prywatną. Grubą, oprawioną w brązową skórę, kronikę drużyny schowałem do przenośnego pojemnika na węgiel, dołożyłem tam lilię i zszedłem na dół. Kronikę i lilię zostawiłem w domu, kupiłem dużo papieru pakowego i wieczorem wróciłem po sztandar. Zanimiosłem go do kolegi, ale ten nie mógł go przyjąć, bo rodzice się bali. W następnych trzech miejscach również spotkałem się z odmową. Ostatecznie zostawiłem sztandar w kościele Św. Krzyża. Na początku listopada kościelny zawiadomił mnie, że parafię obejmuje niemiecki proboszcz i sztandar trzeba zabrać. Ostatecznie zaniósłem więc sztandar na ul. Tuwima, gdzie zostali przesiedleni moi rodzice i schowałem na strychu pod podłogą. Obok sztandaru umieściłem kronikę. W 1942 r. zostałem wywieziony do Niemiec. Do kraju powróciłem w 1947 r. i od razu wróciłem do drużyny. W czasie mojej nieobecności, rok po wyzwoleniu, brat mój Henryk przekazał sztandar harcerzom XV ŁDH.

Po wręczeniu sztandaru. Koło Przyjaciół Harcerstwa i drużynowy Władysław Szymański. Zbiory Grażyny i Jacka Broniewskich, Łódź.

Kronika niestety nie przetrwała do dnia dzisiejszego. Zawierała wydarzenia z lat 1935–39. Sztandar zaś służył drużynie, pięknie prezentując się na wszelkich defiladach, uroczystościach i zbiórkach.

Przyszła 1950 rok. Gdy Komenda Hufca wydała polecenie zwrotu wszystkich sztandarów z orłami w koronie i elementami religijnymi, dh Zdzisław Orłowski ukrył sztandar w domu drużynowego Andrzeja Szletyńskiego (syna Stefana). Dh Andrzej został jednak w 24 czerwca 1950 roku aresztowany i skazany na 15 lat więzienia za działalność w organizacji niepodległościowej. W śledztwie wykryto schowany sztandar, na który żołnierze organizacji składali przysięgę. Spowodowało to również aresztowanie dh Z. Orłowskiego, którego skazano na 10 lat więzienia, za ukrycie sztandaru. Wydano też wyroki na innych harcerzy. Sztandar skonfiskowano.

W grudniu 1956 roku, dh Tadeusz Poklewski, wódz zachowy drużyny z lat 40-tych (dziś archeolog – profesor PAN), był jednym z członków komisji przejmującej majątek zlikwidowanego ZMP dla potrzeb organizacji młodzieżowych. Kierowca zatrud-

niony w ZMP powiedział mu wówczas, iż przed laty dostał kilka – jak to określił – „chorągwi” z przeznaczeniem na szmaty. On ich jednak nie zniszczył tylko przechował w garażu. Wśród kilku znalezionych w ten sposób sztandarów, dh Tadeusz odzyskał dla drużyny sztandar XV-tki i przekazał go drużynie.

Znajomość powyższych faktów drużyna zawdzięcza dh. Jackowi Broniewskiemu, drużynowemu i komendantowi szczerpu „Zielony Płomień”, który w latach 70-tych odwiedzał byłych harcerzy spisując ich wspomnienia. Spowodował też, że od 1972 roku najmłodszy harcerze często składali przyrzeczenie na sztandar w obecności swych starszych druhów. Zaczęło się w kwietniu 1972 roku, gdy przyrzeczenie dh. Adama Szychowicza przyjął dh Tadeusz Poklewski, a w listopadzie 1972 roku, pierwszy drużynowy Tadeusz Pawlikowski był obecny przy przyrzeczeniu Cezarego Gugi, późniejszego drużynowego, lekarza-kardiologa i ordynatora w Ciechocinku.

W latach 70-tych, gdy władze harcerskie zaczęły naciskać, by stary sztandar oddać do archiwum, bo ma nieregulaminowego orła z koroną, dh Jacek wy-

Poczet sztandarowy XV ŁDH. W środku dh Henryk Korpiak, poległy w 1939 r.
Zbiory Grażyny i Jacka Broniewskich, Łódź.

myślił, by na koronę naszyć coś w rodzaju „czapki”, którą było dość dobrze widać, jako że była wprawdzie w kolorze czerwonym, ale w zupełnie innym odcieniu niż czerwień stanowiąca tło sztandaru. Ten manewr spowodował, że drużyna mogła nadal występować ze swym sztandarem, władze nie miały już pretekstu regulaminowego, a „czapka” pięknie podkreślała wypukłą koronę.

W trudnych latach osiemdziesiątych dh Jacek Broniewski był delegatem Łodzi w dążącej do odnowy harcerstwa Radzie Porozumienia KIHAM (Kręgów Instruktorów Harcerskich im. Andrzeja Małkowskiego), a po jej delegalizacji (dokonanej w stanie wojennym) działał w niejawnym Ruchu Harcerskim.

W dniu, w którym ogłoszono stan wojenny – 13 grudnia 1981 roku, sztandar był eksponowany w Muzeum Historii m. Łodzi na wystawie *70 lat harcerstwa* (otwartej 8 grudnia, a zorganizowanej przez KIHAM – Łódź). Obawiając się jego kolejnej konfiskaty, ówczesny drużynowy – dh Jacek Broniewski wyniósł sztandar (maskując jego miejsce innymi eksponatami) i ukrył starannie. Do izby drużyny

sztandar wrócił po upewnieniu się, że będzie bezpieczny. Wystawę zresztą zamknięto, ponownie oceniono i pozwolono na krótko otworzyć bez możliwości jakiegokolwiek reklamy na zewnątrz.

Wówczas też, ze względu na duże już zniszczenia materiału, z którego wykonano sztandar, drużyna podjęła wysiłek uzyskania funduszy na jego replikę. Postanowiono ją wręczyć harcerzom w roku stulecia urodzin obojga twórców harcerstwa polskiego Olgi i Andrzeja Małkowskich, czyli w 1988 roku. Tymczasem w Głównej Kwaterze ZHP na propozycję oddania hołdu tym osobom odpowiedziano: *Postacie te nie niosą ze sobą treści wychowawczych.*

Na szczęście środowiska wierne harcerskiej tradycji same podjęły szereg działań upamiętniających swych twórców. Jednym z nich był zorganizowany przez XV ŁDH, 27–29 maja 1988 roku ogólnopolski zlot polskich najstarszych drużyn harcerskich w Trębkach – miejscu urodzin Andrzeja Małkowskiego. Istotnym momentem na zlocie była chwila wręczenia XV ŁDH repliki sztandaru. Sztandar wręczyli członkowie drużyny z lat 40-tych: Jerzy Sipa,

Przemarsz XV ŁDH ulicą Piotrkowska przed katedrą. Fot. po 1935 r.
Zbiory Grażyny i Jacka Broniewskich, Łódź.

Mirosław Drapiński i Rolland Siwec. W poczcie sztandarowym wystąpili ich młodszy koledzy, pracujący wówczas w drużynie, druhowie: Dariusz Cichosz, Piotr Jańczak, i Karol Bałdys. Złot zakończono mszą św. odprawioną za spójność dusz dh. Oleńki i dh. Andrzeja w kościółku parafialnym w Trębkach, gdzie Andrzej był chrzczony. Jesienią zaś, z inicjatywy XV ŁDH i 16 Gdańskiej Drużyny Harcerzy noszących imię Andrzeja Małkowskiego, w kościółku tym wmurowano też tablicę pamiątkową.

Nie obyło się jednak bez kłopotów i to licznych. Władze komend harcerek zostały zaalarmowane przez smutnych panów, że *jakiś Małkowski* (sic!), pamiętamy bowiem, że Andrzej Małkowski zginął płynąc z misją gen. Hallera w 1919 r.) zwołuje groźne zgromadzenie. Na sugestie, by zlot odwołać, dh Jacek poprosił o uzasadnienie na piśmie i sprawa ucichła.

Przesłuchań i nieprzyjemności nie uniknęli jednak pomagający drużynie w Trębkach ksiądz proboszcz, leśniczy i dyrektor PGR.

Podobne kłopoty miały dziewczęta z 59 ŁDH, które pracując od 1956 roku wspólnie z XV ŁDH, wykonały sztandar na podobieństwo przedwojennego sztandaru męskiej drużyny. Oświadczone im, że sztandar nie może być wręczony, jako że zawiera „nieregularnego” orła w koronie, a poza tym promienie po prawej

stronie przypominają monstrancję, więc jest to *niepożądana demonstracja religijności*.

Wszelkie problemy z tym związane zakończyły się po przejściu drużyn do Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, czyli w 1989 roku. Sztandar – replika nadal służy drużynie, a oryginał przechowywany jest starannie w gablocie, w harcówce drużyny i wystawiany tylko przy specjalnych okazjach.

Patrzę na zniszczone czerwone płótno. Co jeszcze nam powie? A może znajdą się harcerze, którzy opiszą nieznaną fragmenty historii tego i innych sztandarów harcerek? ■

G. Broniewska

Grażyna Broniewska – harcmistrzyni, doktor nauk ekonomicznych. Pracuje jako wykładowca na Uniwersytecie Łódzkim. W harcerstwie od końca szkoły podstawowej. Była jednym z założycieli Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej w 1989 r. Pełniła funkcje instruktorskie takie jak m.in. drużynowa, z-ca komendantki szczepla, przewodnicząca Okręgu Środkowopolskiego ZHR, członek Rady Naczelnej i Komisji Instruktorskiej

Przedruk artykułu za: G. Broniewska, *Historia jednego sztandaru*, „Aspekt Polski. Miesięcznik Katolickiego Klubu im. św. Wojciecha”, ISSN 1426-4013, Łódź, grudzień 2000, nr 12/51, s. 20–21.

„MÓJ PLECAK” NA WĘDRÓWKĘ SZLAKAMI HISTORII RUCHU HARCERSKIEGO

Pakowanie plecaka, który zawsze towarzyszy mi podczas wędrówek po bibliotekach, archiwach i Internecie, to nie lada wyzwanie. Gdy rozpoczyna się poszukiwania tropów i szlaków w ogromnej przestrzeni historii Harcerstwa, zawartość owego plecaka musi być przemyślnie ułożona, aby wszystkie najważniejsze części ekwipunku wędrowca były zawsze pod ręką.

O sobie

Ścieżkami historii maszeruję od 2001 roku, czyli początku mojej harcerskiej przygody i czasu rozpoczęcia badań do pracy licencjackiej zatytułowanej: *Programy edukacyjno-wychowawcze realizowane przez Związek Harcerstwa Polskiego*¹, a następnie pracy doktorskiej: *Zmiany harcerskiej pedagogii w Polsce w XX wieku*². Celem tej pracy było przedstawienie przemian pedagogii ZHP w Polsce na podstawie ukazania powiązań pomiędzy przeobrażeniami deklaracji ideowych władz ZHP, treści kodeksów postępowania moralnego, symboliki harcerskiej a zmiennością wybranych elementów życia społeczno-politycznego w latach 1918–1939, 1944–1989, 1989–2004. Praca była próbą opisaną, wyjaśnienia i interpretacji badanych faktów w oparciu o źródła, przy zastosowaniu metody jakościowej narracji historyczno-synchronicznej. Dokonana analiza badawcza potwierdza istnienie zależności przyczynowo-skutkowej pomiędzy zmianami w analizowanych elementach pedagogii ZHP a wydarzeniami w polityce państwa, lecz nie oświaty. Zależność pe-

dagogii harcerskiej od zmienności elementów życia społecznego wynika z podporządkowania ideologii harcerskiej systemowi państwowemu i wyrowadzaniu podstaw ideologicznych ZHP z wizji przeszłości/przyszłości kreowanej przez grupy trzymające władzę. Analiza materiałów źródłowych nie potwierdza tezy, iż zmiany w pedagogii ZHP są odroczonym skutkiem zmienności polityk oświatowych oraz ideologii wychowania. Zmiany w polityce oświatowej zachodziły ze znacznym opóźnieniem wobec zmian w państwie polskim. Stowarzyszenie natomiast szybko reagowało na zmiany społeczno-polityczne w państwie i częściej, niż zapadały decyzje w systemie edukacyjnym. W analizowanych okresach można wyróżnić stałe i zmienne elementy pedagogii ZHP. Największa zmienność występuje w perspektywie ogólnozwiązkowej, najmniejsza zaś w pionie zuchowym.

Po obronie pracy doktorskiej zajęłam się badaniami, które przyczyniły się do powstania do kilku monografii, m.in. *Wybór źródeł do dziejów ruchu harcerskiego w Polsce. Ruch harcerski w latach 1980–1989*, Kraków 2017³.

W niniejszym opracowaniu spróbuję przedstawić pokrótce zawartość swojego plecaka, którego niezbędnym elementem powinna być mapa w odpowiedniej skali...

¹ Praca napisana pod kierunkiem dr hab. Haliny Guzy-Steinke. Obronionej w czerwca 2002 r. na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Akademii Bydgoskiej im. Kazimierza Wielkiego.

² Praca napisana pod kierunkiem dr hab. Marii Kuchcińskiej, prof. nadzw. Recenzenci: prof. zw. dr hab. Teresa Hejnicka-Bezwińska, prof. zw. dr hab. Maria Czerepaniak-Walczak. Obronionej 9 czerwca 2009 roku na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

³ Więcej, patrz: <https://strefa.academia.edu/katarzynamarszalek>; https://www.researchgate.net/profile/Katarzyna_Marszalek.

Publikacje hm. dr Katarzyny Marszałek, wydane w Oficynie Wydawniczej „Impuls” w Krakowie.

Katalogi i bazy

Swoją wyprawę naukową rozpoczynam zazwyczaj od przeszukania wielu katalogów bibliotecznych i archiwalnych dostępnych on-line. To pozwala wyrobić sobie ogólny ogląd na zakres istniejących źródeł. Szukam zatem w katalogach: Biblioteki Narodowej, POLONY, katalogów bibliotek obecnie znajdujących się w systemach Nukat (katalog Polskich Bibliotek Naukowych), KaRo (katalog Rozproszonych Bibliotek Polskich), Federacji Bibliotek Cyfrowych, bibliotek cyfrowych regionalnych takich jak np. Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Biblioteki Kongresu Stanów Zjednoczonych i wielu innych. Wybrane adresy stron internetowych katalogów podaję w ramce.

Korzystam także z katalogów archiwów poprzez bazy SEZAM i systemy: ZOSIA, IZA, ELA, PRADZIAD. Szczegółowe inwentarze zespołów są zazwyczaj dostępne na miejscu, w poszczególnych

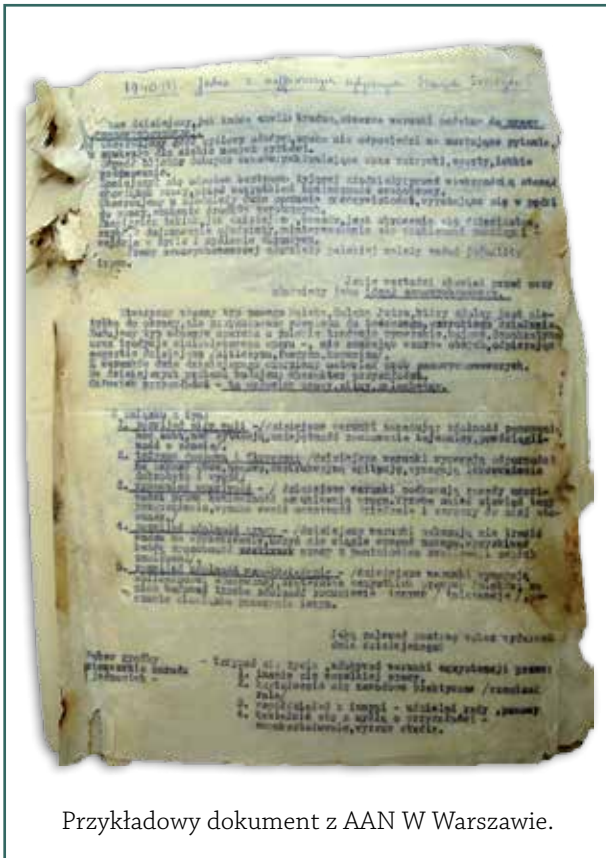
archiwach. W wstępach do swoich publikacji umieściłam całość inwentarzy, do których udało mi się dotrzeć w trakcie przeprowadzanych badań⁴.

Korzystam też bardzo często z Bazy Nauki Polskiej, zwłaszcza zakładki: prace badawcze i ludzie nauki, POL-on (Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym), Bazy resarchgate, Bazy Academia, Bazy Google scholar, Bazy Google książki, Encyklopedii on-line Scoutopedia, Katalogu Muzeum Harcerstwa w Warszawie i Repozytoriów naukowych w Polsce oraz za granicą za pomocą bazy BASE.

Biblioteki z otwartym dostępem, regionalne oraz środowiskowe

Nie ograniczam się tylko do przejrzenia katalogów i baz on-line. Korzystam również z katalogów

⁴ Patrz: ramka.

Przykładowy dokument z AAN W Warszawie.

kartkowych w bibliotekach do których docieram. A przede wszystkim udaję się do bibliotek z otwartym dostępem do zbiorów takich jak: Biblioteka Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego czy Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego. W bibliotekach tych są wydzielone całe półki dotyczące tematyki harcerskiej. Gdy mam taką możliwość zaglądam też do biblioteczek poszczególnych środowisk harcerskich (drużyn, szczepli, kręgów). Staram się dotrzeć również do bibliotek czy pracowni regionalnych danych ziem lub miejscowości. Wyszukuję w tych katalogach kategorię HARCERSTWO.

Ludzie

Na początku swoich poszukiwań badawczych starałam spotkać się z instruktorkami i instruktorami harcerskimi, którzy od dawna wędrowali już szlakami historii. Były to wspaniałe i interesujące spotkania. Niestety, mimo wielkiej życzliwości tych osób, nie naprowadzały mnie na właściwe ścieżki. Osoby te wskazywały źródła niezbyt aktualne, w większości powoływały się na opracowania książkowe z drugiej połowy XX wieku. Owe spotkania przebiegające w braterskiej atmosferze, ale badawczo nie wносиły zbyt wiele. Obecnie zrezygnowałam już z tych kon-

taktów. Skuteczniej jest sięgnąć do materiałów już opublikowanych⁵. Po zapoznaniu się z ich warszatem oraz sposobem myślenia, próbuję umówić się na spotkanie z autorami danej publikacji.

W pierwszych latach swych poszukiwań badawczych nawiązywałam kontakt ze specjalistami poprzez udział w różnorodnych konferencjach, seminariach i innych spotkaniach organizowanych przez środowiska naukowo-harcerskie. Niestety i ta forma, ze względu na specyficzny sposób wymiany informacji, jak i prowadzenie dyskusji, nie do końca odpowiada mojemu rozumieniu nauki.

Po wydaniu pierwszych swoich publikacji nawiązali ze mną kontakt instruktorzy, znawcy historii, którzy nie są obecnie już w strukturach żadnej organizacji harcerskiej. Te kontakty pozwoliły mi na wymianę myśli, materiałów i zainicjowanie nowych poszukiwań oraz projektów. Nieocenioną pomoc uzyskałam również od Druhen z Muzeum Harcerstwa w Warszawie (które pomogły mi wielokrotnie, w poszukiwaniach w bibliotece jak i archiwum).

Korzystam również z pomocy osób pracujących w bibliotekach naukowych i w wypożyczalniach międzybibliotecznych. Bez ich pomocy oraz sieci kontaktów tych osób, nie dotarłabym do znacznej części materiałów w Polsce i za granicą.

Wspomniałam wcześniej, że w wędrówkach po ścieżkach historii przydałaby się mapa. Nie udało mi się niestety odnaleźć mapy w odpowiedniej skali, która byłaby odpowiednia dla moich wędrówek. Korzystam za to z nieocenionych wskazówek opracowanych i opublikowanych w pracach Aleksandra Kamińskiego, Wojciecha Śliwerskiego, Bogusława Śliwerskiego, Mariana Mischczuka, Olgierda Fietkiewicza. Wskazówki umożliwiają mi nie tylko sprawne poruszanie się po ścieżkach historii krajowych i światowych organizacji harcerskich.

Sprzęt

Udając się na kwerendę czy nawet krótkie spotkanie, zabieram ze sobą sprzęt, który ułatwia gromadzenie danych. Są to: dwa aparaty cyfrowe, baterie do nich, laptop, karty pamięci, telefon komórkowy z dyktafonem, oraz aplikacją do skanowania materiałów. Gdy mam możliwości i wystarczająco dużo czasu, na miejscu skanuję materiały i zapisuję je

⁵ Czytając, staram się weryfikować materiały źródłowe na które autorzy się powołują.

Wybrane adresy do katalogów dostępnych on-line

<http://alpha.bn.org.pl>
<https://polona.pl>
<http://katalog.nukat.edu.pl/search/query?theme=nukat>
<http://karo.umk.pl/Karo/>
<https://fbc.pionier.net.pl>
<http://kpbc.umk.pl/dlibra>
<https://catalog.loc.gov>
<http://www.szukajwarchiwach.pl>
<http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php>
<http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php>
<http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/iza.php>
<http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/ela.php>
<http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/pradziad.php>
http://nauka-polska.pl/#/home/search?_k=ptncnn
http://nauka-polska.pl/#/home/search?_k=gngkv0
http://nauka-polska.pl/#/home/search?_k=gngkv0
<https://polon.nauka.gov.pl>
<https://www.researchgate.net/profile/>
Katarzyna_Marszalek
<https://strefa.academia.edu/katarzynamarszalek>
https://scholar.google.pl/citations?user=FL-rV_0AAAAJ&hl=pl
<https://books.google.pl>
<https://fr.scoutwiki.org/Accueil>
<http://muzeumharcerstwa.pl/index.php/zbiory>
przykładowa lista <http://www.ebib.pl/?p=3981>
<https://www.base-search.net>

w formacie pdf. Jeżeli materiałów jest dużo, mam ograniczony czas, lub stan materiałów nie pozwala na wykonanie dobrych skanów, wykonuję zdjęcia aparatami fotograficznymi.

Podsumowanie

W tym krótkim tekście przedstawiłam zawartość mojego plecaka przygotowanego do wędrówki. Często, w czasie zwykłych wyjazdów turystycznych, zaglądam do antykwariatów, przeszukuję stragany tanich książek, zaglądam na wyprzedaże książek z bibliotek i czasem trafiam na prawdziwe perełki, białe kruki, które stanowią początek zupełnie nowej ścieżki. Nauczona doświadczeniem, nie zaglądam późną porą na niektóre strony internetowe czy portale społecznościowe, gdyż obawiam się zarwanej nocy. Niekiedy jedna mała iskierka może zapoczątkować kolejną, niesamowitą wędrówkę szlakami harcerskiej historii. ■

K. Marszałek

Katarzyna Marszałek – harcmistrzyni, doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki (2009 r.), adiunkt w Zakładzie Myśli Społecznej i Edukacji Środowiskowej Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Nauczyciel akademicki, pedagog, pracownik socjalny, mediator, trener. Od 1988 roku związana z harcerstwem, pełniła liczne funkcje dotyczące m.in.: funkcjonowania pionów metodycznych, zespołu programowego, komisji stopni instruktorskich, zespołu kadry kształcącej i inne na szczeblu komendy hufca, komendy chorągwi. Była członkiem kadry wielu kursów i szkoleń instruktorskich, także jako ich komendantka. Od 2016 roku instruktorka Harcerskiego Instytutu Badawczego Głównej Kwatery ZHP, członek Kręgu Instruktorskiego STOS (za: <http://www.impulsoficyzna.com.pl>).

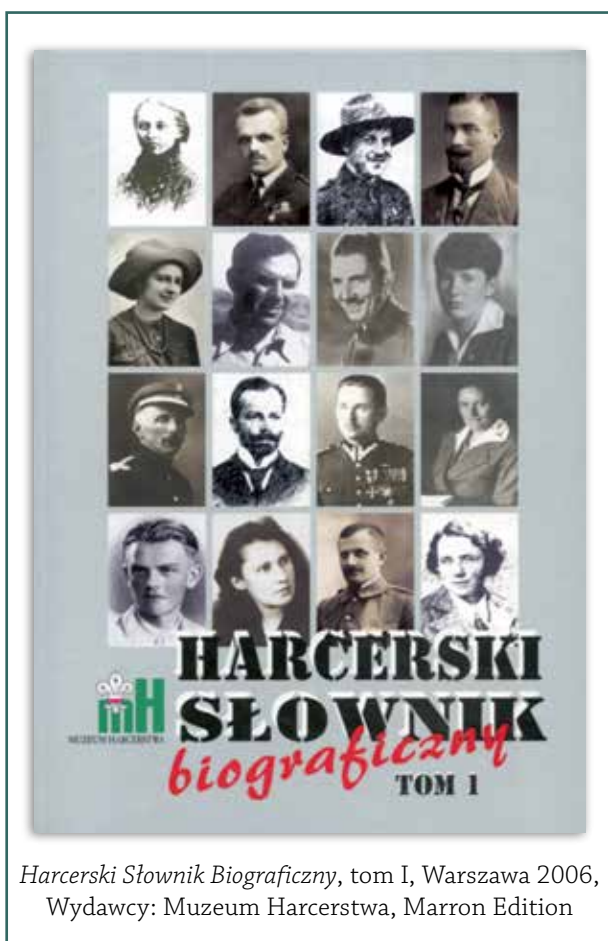
Wybrane publikacje: *Wybór źródeł do dziejów ZHP, tom I, Utworzenie ogólnopolskiego Związku Harcerstwa Polskiego i czas próby ruchu harcerskiego (1918–1944)*, Kraków 2014 • *Wybór źródeł do dziejów ZHP, tom II, Walka, sowietyzacja, odwilż, kryzys i upadek (1944–1988)*, Kraków 2014 • *Wybór źródeł do dziejów ZHP, tom III, Odrodzenie ruchu harcerskiego, trudne lata demokracji (1989–2014)*, Kraków 2014 • *Wybór źródeł do dziejów ZHP, tom IV, Dziedzictwo, którego nie można odrzucić. Próba interpretacji wybranych źródeł z lat 1918–2015 do dziejów Związku Harcerstwa Polskiego*, Kraków 2016 • *Wybór źródeł do dziejów Ruchu Harcerskiego w Polsce. Ruch harcerski w latach 1980–1989*, Kraków 2017 • *Wybór źródeł do dziejów Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, tom I, Utworzenie i rozwój Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej (1989–1999)*, Kraków 2017 • *Wybór źródeł do dziejów Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, tom II, Rozwój Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej (2001–2016)*, Kraków 2017 • *Wybór źródeł do dziejów Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, tom III, Statuty, komentarze i inne dokumenty dotyczące Przyrzeczenia i Prawa Harcerskiego (1989–2016)*, Kraków 2017 • Publikacje zostały wydane w Oficynie Wydawniczej „Impuls”.

HARCERSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY

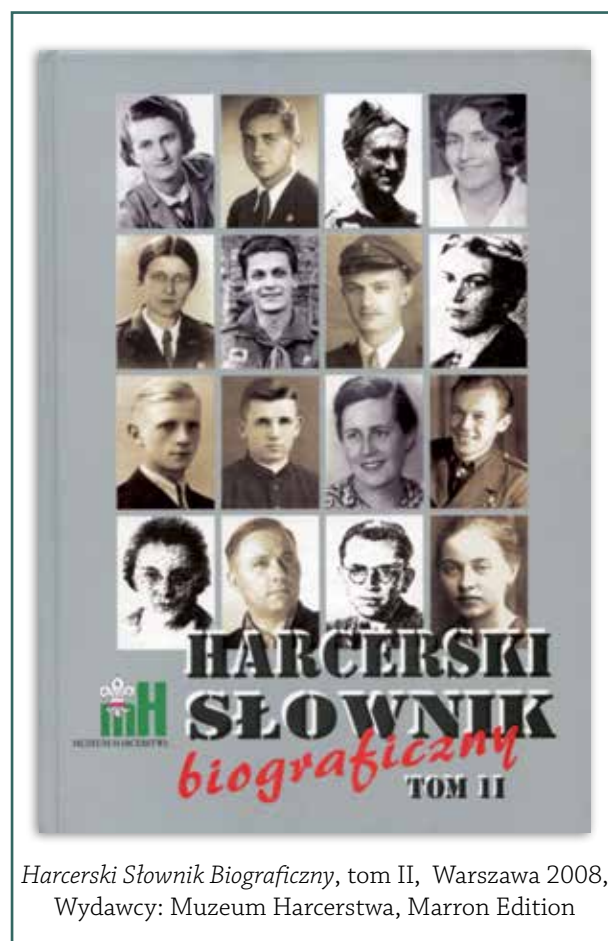
W latach 2006–20016 ukazały się nakładem Muzeum Harcerstwa w Warszawie cztery tomy *Harcerskiego Słownika Biograficznego*. To pomnikowe dzieło, nie mające odpowiednika w ponad 100 letnich dziejach harcerstwa, jest niezwykle cennym i cieszącym się zasłużonym uznaniem źródłem wiedzy historycznej. Jest też ciekawym dokumentem do badań socjologicznych nad przywódczą kadrami instruktorską.

Słownik zawiera razem 400 biografów (110 kobiet i 290 mężczyzn). Obejmuje postaci zasłużone dla powstania i kształtowania się ideologii harcerstwa, członków władz naczelnych i komendan-

tów chorągwi, ale także wybitnych instruktorów i działaczy w lokalnych środowiskach. Terytorialnie większość biografów związana jest ze środowiskiem warszawskim, krakowskim, wielkopolskim, kieleckim, lubelskim, pomorskim (Gdańsk, Toruń) oraz harcerstwem poza granicami kraju. Uwagę zwraca duża ilość postaci związanych z walką o niepodległość Polski. Spośród nich 49 zostało odznaczonych krzyżem *Virtuti Militari* (w tym 2 kobiety) i 59 Krzyżem i Medalem Niepodległości. Niestety nie przy wszystkich postaciach wymienione są odznaczenia, czy też inne formy uhonorowania.

Harcerski Słownik Biograficzny, tom I, Warszawa 2006,
Wydawcy: Muzeum Harcerstwa, Marron Edition

Harcerski Słownik Biograficzny, tom II, Warszawa 2008,
Wydawcy: Muzeum Harcerstwa, Marron Edition

Brakuje informacji czy jest to związane z brakiem odpowiednich źródeł czy też brakiem uhonorowania tych osób odznaczeniami.

Schemat biogramu zamieszczonego w HSB oparto na standardzie *Polskiego Słownika Biograficznego*. Każdy artykuł składa się z hasła, właściwego życiorysu i dokumentacji.

W cyklu wydawniczym HSB zastosowany został tzw. układ holenderski, zakładający umieszczanie w każdym kolejnym tomie wyboru haseł od litery A do Z. Wydane dotychczas cztery tomy zawierają 1088 stron tekstu i fotografii. Przygotowywane są kolejne tomy, które mają objąć ponad 300 postaci.

Mało zrozumiałe jest, przy obecnej technice elektronicznego składu, umieszczanie fotografii osobno, na końcu książki, zamiast przy biogramie.

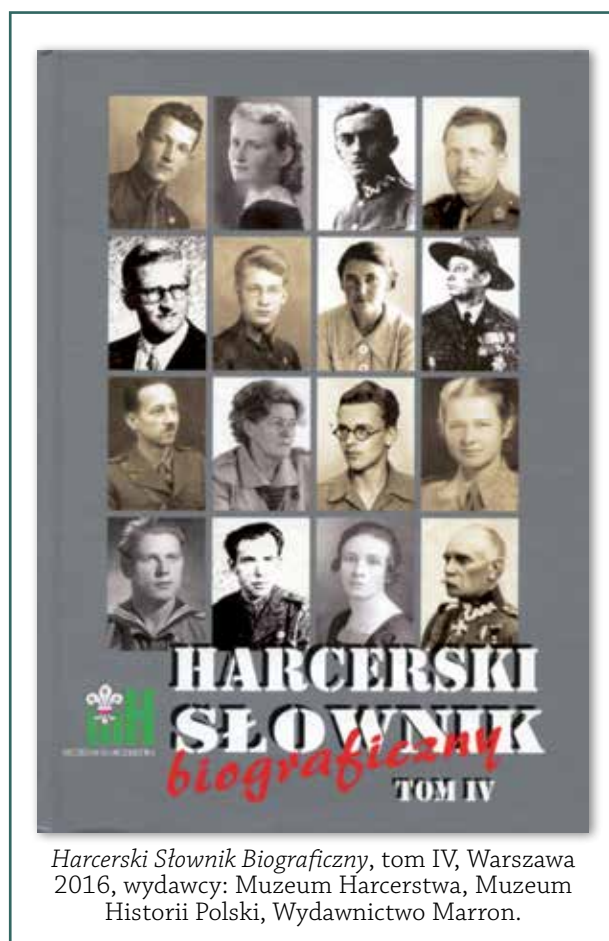
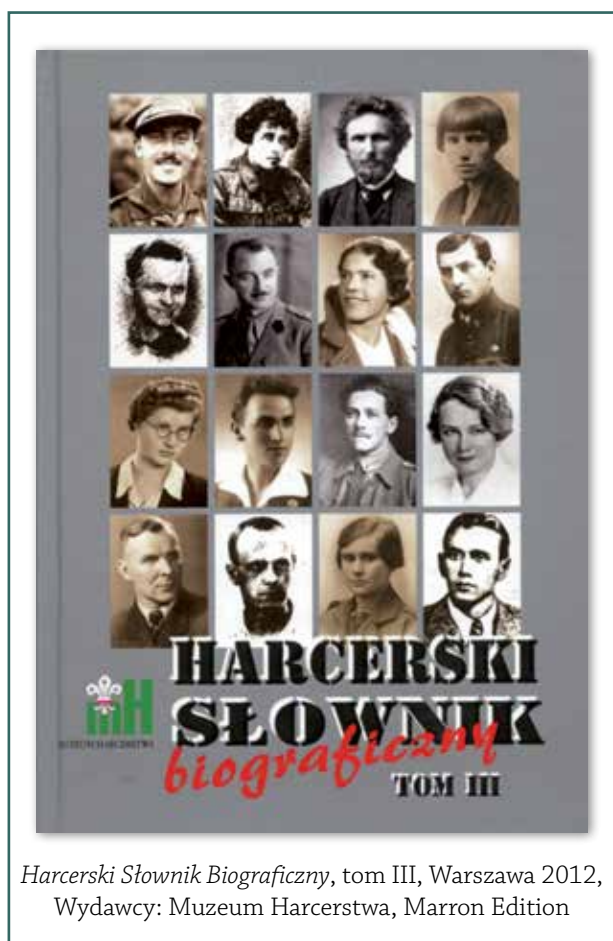
Biogramy są dziełem 132 autorów, zarówno historyków, pedagogów, jak i członków rodzin opisywanych postaci oraz instruktorów harcerskich, pasjonatów dziejów i tradycji harcerskich (Związku Harcerstwa Polskiego, Związku Harcerstwa Rzeczypospolitej, Związku Harcerstwa Polskiego poza granicami Kraju).

Dobór i odpowiedni poziom biogramów zawdzięczamy Radzie Redakcyjnej, złożonej ze znawców historii Harcerstwa, a przede wszystkim dr. hab. Januszowi Wojtyczy – redaktorowi Słownika i przewodniczącemu Komisji Historycznej ZHP Chorągwi Krakowskiej. Jest on autorem i współautorem 91 biogramów, w dalszej kolejności należy wymienić dr. Mariana Miszczuka, autora 25 biogramów, dr Wandę Czarnotę – 17 biogramów, Bogdana Radysa – 16, dr. Andrzeja Rembalskiego – 16, Lesława J. Welkera – 14.

Opublikowane poszczególne tomy HSB wydane zostały w nakładzie 1000 egzemplarzy, dostępne są w większych bibliotekach, w Chorągwiach Komisjach Historycznych ZHP i do nabycia w Muzeum Harcerstwa w Warszawie.

W przyszłości, idąc z duchem czasu, a przede wszystkim aby upowszechnić słownikowe postaci związane z Harcerstwem oraz celem większej dostępności, należy rozważyć możliwość umieszczenia tomów Harcerskiego Słownika Biograficznego na stronie internetowej Muzeum Harcerstwa. ■

L. Dall

BON NA BUDOWĘ „DOMU HARCERSKIEGO” – PRZYCZYNEK DO DZIEJÓW HARCERSTWA WE WŁOCŁAWKU

Awers bonu. Kopia w zbiorach Wiesława Kukli, Poznań.

Inicjatorem budowy „Domu Harcerskiego” we Włocławku był ks. Antoni Bogdański¹. Według projektu, dom miał mieć salę konferencyjną, warsztaty modelarskie, bibliotekę, łaźnię i gabinet lekarski².

Prezentowany bon wartości 1000 tysięcy marek polskich bezprocentowej i bezterminowej pożyczki na rzecz budowy Domu Harcerskiego we Włocławku był przygotowany przez Koło Przyjaciół Harcerstwa we Włocławku, a ostatecznie emitowany przez

Komendę Włocławskich Chorągwi Z.H.P., prawdopodobnie po 1922 roku. Jak wynika z tekstu na rewersie bonu wykup pożyczki przewidywano w styczniu 1928 roku lub przed terminem poprzez losowanie. Pomysłu tego nie zrealizowano, zaniechano go najprawdopodobniej z powodu kryzysu ekonomicznego.

Udokumentowano istnienie znacznej ilości „znaczków”, dodatkowych opłat na cele harcerskie, emitowanych zwłaszcza w latach dwudziestych ubiegłego wieku. Pomysł wykorzystania pokwitowania pożyczki na cele harcerskie, wprowadzie bezprocentowej i bezterminowej, jest unikalny i nie jest znany inny przykład takiego działania. ■

W. Kukła

¹ Antoni Bogdański (1891–1938), ksiądz, harcmistrz, komendant Włocławskiej Chorągwi Męskiej (1922–1925), przewodniczący Oddziału Włocławskiego ZHP, Naczelny Kapelan ZHP (1925–1929). Biogram: Bogdan Radys, *Bogdański Antoni, Harcerski Słownik Biograficzny*, tom II, Warszawa 2008.

² *Tamże*, s. 27.